

PUBLICAȚII și EVENIMENTE

Mircea Flonta, *Gânditorul singuratic: critica și practica filosofiei la Ludwig Wittgenstein*; Editura Humanitas, București, 2008, 392 pp. ISBN: 978-973-50-2109-2

Apariția volumului *Gânditorul singuratic: critica și practica filosofiei la Ludwig Wittgenstein* al lui Mircea Flonta este unul dintre cele mai importante evenimente editoriale ale acestei toamne, și aceasta fără a vorbi numai de literatura filosofică. Publicată de Editura Humanitas, cartea profesorului Flonta încheie un ciclu, început cu primele traduceri românești ale scrierilor lui Ludwig Wittgenstein (*Caietul albastru, Însemnări postume 1914-1951, Lecții și convorbiri despre estetică, psihologie și credința religioasă*) și continuat prin lansarea unor ediții românești ale lucrărilor deja clasice ale filosofului austriac, *Tractatus Logico-Philosophicus* și *Cercetări filosofice*. Prin efortul lui Mircea Flonta și al colegilor săi Adrian-Paul Iliescu și Mircea Dumitru, gândirea lui Wittgenstein a intrat în spațiul cultural românesc, fiind disponibile în prezent în limba română toate lucrările semnificative ale acestui filosof. De asemenea, Mircea Flonta și Gheorghe Ștefanov au editat, în urmă cu șase ani, volumul *Ludwig Wittgenstein în filosofia secolului XX* (Editura Polirom), o antologie reunind comunicările de la simpozionul cu același titlu care a avut loc la București în 2001.

Cartea de față este însă prima lucrare unitară în limba română dedicată filosofiei lui Wittgenstein, fiind rezultatul a peste două decenii de studiu, timp în care profesorul Flonta a susținut seminarii și prelegeri și a scris o serie de articole în încercarea de a decela semnificația operei lui Wittgenstein și rolul pe care îl poate juca ea în filosofia contemporană. Strict vorbind, volumul nu este o monografie, nefiind alcătuit din capitole care ar urma un fir unic, dar nici nu este o colecție de articole independente care ar surprinde câte un fragment din tematica wittgensteiniană. Cele cinci studii cuprinse în această carte conturează o imagine de ansamblu atât asupra biografiei, cât și a evoluției gândirii lui Wittgenstein, de la viziunea din *Tractatus*, puternic influențată de filosofia și teoria logică a lui Russell și Frege, până la tipul de explorări filosofice din a doua parte a vieții, care fac din Wittgenstein un filosof cu totul aparte în peisajul secolului XX. În același timp, nu avem în față o lucrare pur introductivă, care ar fi menită doar să îl familiarizeze pe cititor cu un filosof insuficient cunoscut încă în mediul cultural autohton, ci cu studii care se adresează în egală măsură și specialiștilor. Erudiția și rigoarea cu care sunt discutate temele și problemele centrale ale scrierilor filosofului austriac fac din *Gânditorul singuratic* o lectură obligatorie pentru cititorul român pasionat de Wittgenstein.

Primul studiu cuprins în volum, *O viață de erou?*, conturează o imagine mult mai nuanțată asupra biografiei și evoluției spirituale a lui Wittgenstein decât cea vehiculată în general chiar și printre cititorii profesioniști ai operei lui. Întreaga anecdotică asociată de obicei cu numele lui Wittgenstein – scrierea *Tractatus*-ului pe front, anii petrecuți ca învățător într-un sat de munte, exilul autoimpus în pustietățile Norvegiei – este pusă în context și transformată într-o poveste autentică a vieții unui om aparte, genial și bântuit de nesiguranță, marcat de un profund simț al eticului și dificil în relațiile cu prietenii apropiați.

În al doilea studiu, *Tractatus-ul și "sfârșitul filosofiei"*, este discutată problema esențială a scopului *Tractatus*-ului (și anume, potrivit autorului, conturarea distincției dintre ceea ce se poate spune și ceea ce nu se poate spune, ci doar arăta), fiind prezentate și diferitele interpretări ale acestei lucrări care s-au depărtat de intențiile primare ale lui Wittgenstein. Din această perspectivă, este analizată și problema ontologiei tractariene, relația dintre viziunea critică a lui Wittgenstein și criticismul kantian, precum și statutul propozițiilor în *Tractatus*. O altă chestiune discutată pe larg în acest studiu este influența pe care au avut-o oameni de știință ca Hertz și Boltzmann asupra teoriei imaginii din *Tractatus*.

Al treilea studiu, *Există un Wittgenstein I și un Wittgenstein II?*, abordează chestiunea deloc ușor de elucidat a relației dintre viziunea propusă în *Tractatus* și ceea ce putem numi filosofia târzie a lui Wittgenstein, discutând inclusiv despre perioada în care s-a petrecut această schimbare radicală în gândirea filosofului, iar studiul următor, *Înțelegerea filozofică: "a vedea mai bine"*, avansează câteva dintre cele mai importante teze ale autorului în privința modului optim de receptare a operei lui Wittgenstein și a inovațiilor acestuia în filosofie, și anume nu văzându-l pe Wittgenstein ca un alt filosof care propune teze și argumente și critică teoriile confrăților săi, ci ca pe un revoluționar al cărui mod de a gândi a fost insuficient înțeles și greșit interpretat chiar și de filosofi de renume, incapabili să iasă din tiparele scientiste, teoretizante și unificatoare, ale filosofiei academice contemporane. Astfel, în loc de a-i atribui lui Wittgenstein teorii și argumente filosofice ("teoria limbajului ca folosire", "argumentul limbajului privat" etc.), ar trebui să citim scrierile târzii ale lui Wittgenstein ca un ansamblu neordonat de observații și exerciții de imaginație filozofică, menite să ne clarifice gândurile și perspectiva asupra anumitor probleme filosofice clasice și, în ultimă instanță, să dizolve aceste probleme care ar izvorî din întrebuintărea nefirească a limbajului. Studiul care încheie volumul, *Wittgenstein și Russell*, ilustrează specificitatea și caracterul inovator al noului mod de a filosofa propus de autorul *Cercetărilor filosofice*, punându-l în relație cu felul în care a

fost privit el de Bertrand Russell, mentorul și prietenul din tinerețe al lui Wittgenstein, care i-a devenit apoi unul dintre cei mai vehemenți critici.

Camil Golub

Adrian-Paul Iliescu – *Supremația experienței: conservatorismul anglo-saxon*; Editura EuroPress Group, București, 2008, 295 pp. ISBN: 978-973-1727-29-5

Supremația experienței: conservatorismul anglo-saxon analizează în detaliu un curent politic ce este în continuare extrem de controversat în România. Cartea pe care o aducem în atenția cititorilor reprezintă, de fapt, o versiune îmbogățită a unei lucrări publicate de același autor în 1994 la Editura All. În afară de temele centrale deja expuse cu acea ocazie (*Conservatorismul ca tip de raționalitate, Supozițiile cognitive, Supozițiile ontologice, Supozițiile morale, Trei pledoarii conservatoare* – mai exact, pentru tradiție, pentru libertate și pentru evoluția “organică”), Adrian Paul Iliescu propune acum publicului, ca element de noutate, o expunere detaliată a “profilului conservator” cu aplicații și exemple din istoria politicii românești.

Autorul își începe pledoaria cu o analiză atentă a “resurselor” conservatorismului; în lipsa unor principii clar afirmate, Adrian-Paul Iliescu identifică două trăsături principale ale politicii de acest tip, cea *adaptativă*, adică “regândirea fiecărei situații problemă pe baza datelor ei particulare, a caracteristicilor specifice” și cea *critică*, adică cerința de a “depăși obstacolele sociale nu prin inventarea de panacee, ci prin critica oricăror panacee; [...] prima componentă fundamentală a efortului de rezolvare a problemelor omenești este nu *a descoperi ce se poate face, ci a înțelege ce nu se poate face*”. Spre deosebire de teoriile politice derivate din raționalismul iluminist (liberalismul și socialismul) care susțin așezarea vieții comunitare pe bazele aranjamentelor raționale deliberate, conservatorismul este “o politică a imperfecțiunii și a compromisului” ce pleacă de la premisa că nu există un proiect social ideal sau perfect și că activitatea politică nu trebuie să fie “decât o încercare infinită de a soluționa probleme și de a realiza compromisuri raționale între interese sau valori incompatibile”.

În continuare, reținem demersul, justificat, de combatere a separației maniheiste dintre “spiritul conservator” și “spiritul progresist”: nu puțini sunt cei care atribuie modernismului exclusiv calități bune și care caracterizează conservatorismul ca “fixat” în imobilism, în ceea ce nu mai este nici viabil și nici funcțional. Trebuie însă remarcat, subliniază autorul, că teama

conservatoare față de schimbări a fost percepută eronat ca o teamă de schimbare în sine; în realitate ea este teama de acele schimbări care erodează identitatea unui om sau a unui popor, care duc la dispariția unor realități și valori specifice, irepetabile. Schimbările nu sunt însă niciodată simplu de înfăptuit, și nici nu au mereu rezultatele scontate: de multe ori, după cum dovedește istoria, ele se pot dovedi catastrofale, iar progresul așteptat poate fi în realitate un regres cumplit. Remarcăm aici analogia interesantă pe care Adrian-Paul Iliescu o face între disputa modernism – conservatorism și descrierea dată de Popper “aventurii” creației științifice: dacă modernismul poate fi caracterizat de un optimism debordant, de inovație și de pledoaria pentru schimbări, conservatorismul reprezintă versiunea inversă, adică precauția critică, rolul de observator atent al defecțiunilor și al curenților; din acest punct de vedere, cele două curente antagoniste se completează reciproc, rolul extrem de important pe care îl are conservatorismul în temperarea și în corectarea avântului modernist fiind unul evident.

Mai departe, în partea finală a noii secțiuni, autorul vrea să corecteze o altă stereotipie: confuzia dintre conservatorism și radicalismul de dreapta. Dacă în Occident conservatorismul autentic nu este aproape niciodată confundat cu dreapta radicală, în România această eroare a persistat, multe curente ce nu au nimic în comun fiind etichetate, la grămada, ca „dreapta conservatoare românească”. Adrian-Paul Iliescu trasează principalele diferențe folosindu-se de exemple din istoria vieții politice românești: P.P. Carp, văzut ca o figură politică apropiată de conservatorismul pragmatic este pus în antiteză cu virulența unor gânditori sau oameni politici ca Mihai Eminescu, Titu Maiorescu ori, în perioada interbelică, Nae Ionescu, Mircea Eliade și Emil Cioran. Spre deosebire de aceștia din urmă, conservatorismul pragmatic recunoaște “existența unor probleme etnice, naționale sau rasiale, dar le percepe drept probleme de politică publică ce pot fi rezolvate cu mijloace politice și sociale normale”. Esențială este, subliniază autorul, acceptarea modernității ca lucru împlinit, faptul că reprezentanții acestui curent nu au ambiția utopică de a reconstitui trecutul, ei caută remedii pentru consecințele negative ale unei evoluții văzute ca necesare. Conservatorismul pragmatic “deplânge [la rândul lui] formele fără fond, dar înțelege că sunt expresia unor fenomene sociale ireversibile și deci pledează pentru soluții de compromis”.

Andrei Vasilescu

Thomas Kuhn, *Structura revoluțiilor științifice*; traducere de Radu J. Bogdan, studiu introductiv de Mircea Flonta, ediția a II-a, Editura Humanitas, București, 2008, 280 pp. ISBN: 978-973-50-2030-9

Chiar dacă nu este vorba decât de o retipărire a unui volum apărut pentru prima dată la Editura Humanitas în 1999 (și care, la rândul lui, constituia o versiune îmbunătățită a primei ediții românești din 1972), merită semnalat faptul că *Structura revoluțiilor științifice*, lucrarea epocală a lui Thomas Kuhn, considerată o piatră de temelie a curentului istoricist în filosofia științei, se află din nou pe rafturile librăriilor din țară. În traducerea excelentă a lui Radu J. Bogdan, filosof român care se bucură de o carieră de succes în S.U.A., și beneficiind de un amplu studiu introductiv semnat de Mircea Flonta, *opera magna* a lui Kuhn poate avea și în România rolul de paradigmă filosofică pe care l-a avut în Occident în deceniile trecute.

Camil Golub

Mircea Flonta, *Cognitio. O introducere critică în problema cunoașterii*; ediția a doua, revăzută și adăugită, Editura ALL, București, 2008, 237 pp. ISBN: 978-973-571-878-7

Cartea profesorului Mircea Flonta, *Cognitio*, aparține unui gen de literatură filosofică insuficient explorat pe piața ideilor din România, cel al introducerilor critice într-un anumit domeniu de cercetare filosofică. O astfel de lucrare pornește de la identificarea marilor teme ale domeniului respectiv și purcede apoi la cartografierea și evaluarea critică a celor mai importante contribuții la dezbaterile pe aceste teme, aparținând îndeosebi autorilor contemporani, pentru ca într-un final cititorul să se bucure de o perspectivă de ansamblu, nuanțată și matură, asupra stadiului actual al discuțiilor din acea disciplină filosofică.

Apărută într-o primă ediție în 1994, lucrarea profesorului Flonta apare în această toamnă într-o nouă formă, cu revizuirii și adăugiri substanțiale, care țin nu numai de evoluția literaturii și dezbaterilor epistemologice în ultimii 15 ani (în care s-a constatat, de pildă, o consolidare a curentului naturalist și o proliferare a cercetărilor de natură empirică asupra unor probleme abordate anterior cu instrumentele filosofiei tradiționale), ci și de dorința autorului de a insista asupra unor chestiuni apropiate de cercetările sale din acești ultimi ani (cum ar fi extinderea discuției asupra posibilității unei teorii generale a cunoașterii, din ultimele pagini ale cărții, prin raportare la ideile pe această temă ale lui Ludwig Wittgenstein).

Volumul își păstrează structura din prima ediție, cuprinzând trei mari secțiuni: “Conceptul de cunoaștere”, “Sursele cunoașterii” și “Întemeierea cunoașterii”. Prima secțiune discută câteva distincții prealabile, necesare nu numai în abordarea unei definiții a cunoașterii, ci în orice discuție epistemologică la zi, cum ar fi cea între cunoașterea tacită și cunoașterea explicită, sau între cunoașterea nemijlocită și cea prin descriere, pentru a intra apoi în problematica asociată cu analiza clasică a cunoașterii și cu toată literatura ce a urmat celebrului articol al lui Edmund Gettier pe această temă. În Secțiunea a II-a, sunt prezentate în detaliu atât cele două perspective antagonice clasice asupra problemei surselor cunoașterii, raționalismul și empirismul, cât și cele mai importante teorii contemporane pe marginea a ce este înăscut și ce este dobândit în cunoașterea omenească (teorii aparținând lui Noam Chomsky, Konrad Lonrez, Jean Piaget ș.a.). În fine, cea de-a treia secțiune trasează liniile de forță ale confruntării dintre fundaționalismul radical, fundaționalismul failibilist și coerentism în discuția asupra întemeierii cunoașterii, ajungând până la soluțiile naturaliste de dată recentă și discutând, printre altele, raportul dintre epistemologia normativă tradițională și cea naturalizată.

Camil Golub

Alexandru Surdu, *Teoria formelor logico-clasice*; Editura Tehnică, București, 2008, 276 pp. ISBN: 978-973-31-2330-9

Lucrarea de față reprezintă o selecție din cele aproape 500 de studii și lucrări publicate de academicianul Alexandru Surdu, studii care se referă la problemele fundamentale ale logicii clasice: teoria noțiunii, teoria judecății și teoria silogismului. Specificul acestora rezidă în referințele permanente la logica lui Aristotel, la sursele eleate și platonice ale acesteia, la comentariile grecești, latine și moderne ale logicii lui Aristotel și la interpretările lor cu mijloacele formalismului simbolic al logicii matematice, păstrându-se totodată particularitățile logico-clasice ale formelor gândirii.

Camil Golub

Mircea Florian, *Logica recesivității*, Editura Aius PrintEd, Craiova, 2006, 248 pp., ISBN(10) 973-1780-00-9.

După cum precizează Adrian Michiduță – cel care semnează studiul introductiv, notele și bibliografia acestei ediții – conținutul acestei lucrări a fost conceput și elaborat în perioada interbelică și a stat la baza Cursului de logică, vol. III, predat de profesorul Mircea Florian studenților de la *Facultatea de litere și filosofie* din București în anul universitar 1944-1945.

Autorul precizează încă de la început datele fundamentale ale logicii și mai apoi își conturează poziția față de teoria noțiunilor și față de (?) a unui sistem categorial. Pentru filosoful român, logica este “știința clarității”, iar spirit logic “este un spirit clar”, și, deci, dacă prime calități ale științei sunt claritatea și distincția- în strânsă legătură cu valoarea gândirii sistematice și fundate-, iar claritatea și distincția alcătuiesc evidența, putem conchide că “logica este știința evidenței”. În prima secțiune a cărții, Mircea Florian se preocupă atent de toate determinațiile pe care le are logica și înlătură precepții greșite (cum ar fi, de exemplu, considerarea logicii ca o disciplină pur psihologică). Importanța distincției între planul subiectiv și cel ontologic-obiectiv pune la baza logicii *legea determinației*: ea guvernează felul în care este judecată și determinată o existență sau alta. Câteva perechi de noțiuni sunt analizate apoi critic: corelația subiect-obiect, adevăr-eroare și afirmație-negație.

Cea de-a doua secțiune se preocupă de teoria noțiunii, dezvoltând corelația între conținut și clasă prin raportare la scrierile filosofilor germani din acea perioadă (Külpe, Sigwart, Pfänder) precum și distincția milliană între conotație și denotație sau cea de intensiune *vs.* extensiune la Keynes. Tipurilor de noțiuni, precum cele individuale și cele generale, noțiunii de esență și cele de relație (incluzând delimitarea între relații interne și cele externe) le sunt dedicate subcapitole separate. Mircea Florian își raportează în final propria teorie la cele ale lui Alexander Pfänder și Ernst Cassirer.

Secțiunea intitulată “Termeni transcendentali, predicabile și predicamente”, este dedicată în întregime sistemelor categoriale și modalităților de legitimare ale acestora, cu referință la “teoria obiectivistă a lui Aristotel și cea subiectivist-idealista a lui Kant”, dar discutând și aportul lui Nicolai Hartmann, Charles Renouvier sau Wilhelm Windelband, de exemplu.

În strânsă legătură cu secțiunile anterioare, cea dedicată definiției, care încheie volumul de față, este menită să completeze teoria noțiunii și a clasificării. Sunt prezentate surrogate ale definiției și implicațiile pe care le are natura acesteia până la “indefinibili sau limita definiției”.

Volumul filosofic de față nu este nici pe departe un text dedicat logicii în spiritul unui manual de clarificare a noțiunilor, ci ne înfățișează un corpus complex de cunoaștere sistematizată pe fundamentele clarității care vizează inevitabil, la fiecare pas, metafizica și planul ontologic.

Adriana Monica Solomon

EVENIMENTE

Raymond Smullyan, *Logical Legerdemain (Scamatorii logice)*; Prelegere susținută la Facultatea de Filosofie, Universitatea din București, 9 octombrie 2008

Filosoful și logicianul Raymond Smullyan (n. 1919) a fost prezent la Facultatea de Filosofie din București la începutul lunii octombrie, nu pentru a ține o prelegere în sensul obișnuit al termenului, ci mai degrabă pentru a susține o reprezentație de *stand-up philosophy*. Fraza cu care și-a început profesorul Smullyan show-ul logico-filosofic – “Înainte de a începe să vorbesc, aș vrea să spun ceva” – ilustrează cel mai bine spiritul ludic în care s-a desfășurat discuția cu auditoriul român, punctată de o succesiune de paradoxuri și puzzle-uri bazate pe autoreferențialitate. Pe lângă zecile de astfel de paradoxuri și întrebări încuietoare, venerabilul logician le-a oferit celor prezenți o demonstrație pe cât de simplă, pe atât de atrăgătoare a teoremei lui Tarski, înțelegând ca teză despre limitele inerente oricărui limbaj formal suficient de expresiv încât să admită autoreferința.

Raymond Smullyan este autor al unor volume de teorie logică precum *First-Order Logic*, *Gödel's Incompleteness Theorem* sau *Diagonalization and Self-Reference*, precum și al unor lucrări de logică recreativă și matematică recreativă destinate publicului larg: *The Tao Is Silent*, *What Is the Name of This Book?*, *Alice in Puzzle-Land*, *To Mock a Mockingbird* etc. Printre jocurile logice care l-au făcut celebru se numără puzzle-urile “Transylvania” și cele ce îl au ca personaj principal pe Inspectorul Craig, un detectiv care rezolvă crime complicate folosindu-se de principii logice și matematice. Smullyan nu este numai unul dintre cei mai mari logicieni contemporani, ci și un excelent pianist, iar în tinerețe s-a îndelețnicit cu magia profesionistă. De altfel, dacă mai era nevoie, spectacolul de logică și filosofie de la București a fost condimentat cu momente de magie autentică, lăsând senzația că între scamatoriile logice și cele în care sunt folosite cărți de joc nu există nicio diferență de natură.

Melvin Fitting, *Logic of Explicit Knowledge (Logica unei cunoașteri explicite)*; Prelegere susținută la Facultatea de Filosofie, Universitatea din București, 10 octombrie 2008

Melvin Fitting este profesor în cadrul *Departamentului de matematică și informatică* din cadrul *Lehman College* al *City University* din New York și al *Departamentului de informatică, filosofie și matematică* al *Centrului de studii post-universitare* din cadrul aceleiași universități. Cărțile sale, cu care publicul român nu este încă familiarizat, dar care fac din numele său unul foarte cunoscut în cercetarea privind fundamentele teoretice ale informaticii, se plasează în domenii în care diverse tipuri de logici sunt privite ca metode formale. Astfel, în 1981 a apărut "Fundamentele teoriei generalizate a recursivității" (*Fundamentals of Generalized Recursion Theory*. North-Holland Publishing Co., Amsterdam, 1981), publicațiile ulterioare fiind întotdeauna momentul deschiderii de noi drumuri în domenii precum: programarea logică, computabilitatea, teoria demonstrației, diferite tipuri de logici și aplicarea lor în inteligența artificială. Dovadă stau: *Incompleteness in the Land of Sets* (College Publications, 2007); *Set Theory and the Continuum Problem* (Oxford University Press, 1996), la care coautor este Raymond Smullyan; *First-Order Modal Logic* (Kluwer, 1998), coautor cu Richard Mendelsohn, precum și numeroase articole privind rezultate în logica modală și intențională, logică filosofică, modele computerizate de simulare a raționamentului ș.a.

Prelegerea susținută de Melvin Fitting la București a fost o ocazie deosebită pentru participanți de a lua pulsul ultimelor orientări ale metodelor formale (mai precis, rezultatele foarte recente din logicile epistemice cu justificare). Prezentarea s-a înscris în linia introducerii logicii demonstrațiilor explicite (*logic of explicit proof*) de către Sergei Artemov și a logicii epistemice cu justificare (*epistemic logic with justification*). Aceasta din urmă își justifică ea însăși apariția ca un mod de abordare a problemei omnisicienței pentru logicile epistemice de tip Hintikka. Mai exact, se detașează o subproblemă: caracterul cunoașterii de a fi închis (din punct de vedere formal) față de relația de tip consecință. Au fost prezentate deopotrivă proprietățile acestei logici, propunerea unei semantici atașate și, în final, o listă de probleme deschise. Un regal pentru iubitorii de logică sau epistemologie formalizată, conferința a reușit să transmită ceea ce Melvin Fitting afirma în *Formal Philosophy* (Vincent Hendricks și John Symons (eds), Automatic Press, 2005): "Toate utilizările metodelor formale au un miez filosofic - ele sunt metafore filosofice și acest lucru nu trebuie uitat."

* * *

Concurs de eseuri

Revista de Filosofie Analitică organizează un concurs de eseuri filosofice pentru studenți și masteranzi. Texte de filosofie analitică pot fi trimise, în condițiile enumerate la rubrica pentru autori, pe adresa redacției, redactia@srfa.ro, până la data de **1 martie 2009**.

Lucrările vor fi apreciate de un juriu format din membri ai Consiliului Științific al RFA.

Cel mai bun text va fi inclus în numărul viitor al revistei. În situația în care mai multe lucrări vor îndeplini standardele cerute pentru publicare ele vor apărea în numere succesive.